

DE SCHAKEL

Kwartaaluitgave van de Stichting Genootschap Engelandvaarders

---

"GII ZIJT DE SCHAKEL TUSSEN HEN, DIE THUIS BLEVEN, EN MIJ"

KONINGIN WILHELMINA

STICHTING GENOOTSCHAP ENGELANDVAARDERS

Kwartaaluitgave van de Stichting Genootschap Engelandvaarders
oktober 2018 – 39^e jaargang, nr. 158

BESTUUR

Voorzitter			telefoon
R.W. Hemmes	Thorbeckelaan 74	2564 BS Den Haag	070 - 368 35 66

Secretaris			telefoon
G.J. Staal	Oranje Nassaulaan 52	3708 GE Zeist	030- 692 27 92
e-mail: staalgj@gmail.com			

Penningmeester			telefoon en fax
Ch.H. Bartelings	Thomas Jeffersonlaan 437	2285 AP Rijswijk	070 - 394 14 67
e-mail: ch.h.bartelings@planet.nl			

Lid			
R.A. Grisnigt	Canadalaan 25	4631 NT Hoogerheide	0164 - 61 34 15

Schakel redactie			telefoon en fax
Ch.H. Bartelings	Thomas Jeffersonlaan 437	2285 AP Rijswijk	070 - 394 14 67
e-mail: ch.h.bartelings@planet.nl			

BANKREKENINGEN

ING Bank:	NL54 INGB 0000 3595 00 BIC: INGBNL 2A
ABN-AMRO Bank:	NL63 ABNA 0545 5468 26 BIC: ABNANL 2A

Website: www.engelandvaarders1940-1945.nl

Een laatste afsluitend herinneringsnummer zal verschijnen
in december 2018.

OKTOBER 2018

De laatste reünie was een groot succes voor de tien aanwezige Engelandvaarders en hun gasten. Het was wel anders dan anders. Nimmer waren er in het verleden media bij aanwezig. Omdat bekend was geworden dat Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Beatrix ons zou komen bezoeken, werd de pers niet buitengesloten, mede omdat er zoveel mensen van de media zouden komen. Nimmer was in het verleden over onze jaarlijkse bijeenkomst gepubliceerd in alle kranten en op de TV vermeld. Nu werd verteld dat het Genootschap Engelandvaarders was opgeheven, en dat werd niet op de juiste wijze vermeld.

Het Bestuur van het Genootschap Engelandvaarders had besloten dat het Genootschap in 2018 wordt opgeheven en dat deze reünie de laatste zou zijn die “door ons bestuur zou worden georganiseerd”. Omdat het Bestuur, door de hoge leeftijd van de leden, niet meer kan garanderen voor alle aangesloten Engelandvaarders klaar te blijven staan, hebben wij besloten, onze taak over te dragen aan anderen.

Wij hebben het Bestuur van het Engelandvaarders Museum in Noordwijk bereid gevonden onze taak over te nemen. Aan het eind van het jaar zullen wij klaar zijn met het officieel beëindigen van onze taak, zodat ons Genootschap is opgeheven als “Het Jaar van het Verzet” is afgelopen. Natuurlijk zal er nog een officiële overdracht en nog een laatste bestuursvergadering zijn en een officieel einde van ons Genootschap Engelandvaarders.

U weet nu dus dat het huidige bestuur blijft zitten tot officieel alle taken zijn overgedragen aan het Bestuur van het Engelandvaarders Museum in Noordwijk. U kunt de Herdenking van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina bij Haar monument op het Noordeinde, tegenover het Paleis, op Haar Sterfdag (28 november), omstreeks 1100 uur onder onze leiding nog bijwonen.

Ook de Herdenking van Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard op Zijn Sterfdag, 1100 uur in de Kerk in Delft op zaterdag 1 december, wordt door ons georganiseerd. Daarna zal het bestuur zorgen dat in december ons Genootschap Engelandvaarders officieel wordt opgeheven en onze taken worden overgedragen aan de leden van het Bestuur van het Engelandvaarders Museum in Noordwijk.

Ons Bestuur wenst u nog vele mooie dagen in 2018 en hoopt u nog vaak te zien.

Ik kijk naar u uit !!!!!

Rudi Hemmes

Zoals u inmiddels zult hebben begrepen wordt de Stichting Genootschap Engelandvaarders met ingang van 1 januari 2019 ontbonden. Het Genootschap Engelandvaarders houdt dan op te bestaan. Dat is logischerwijs dan ook het einde van De Schakel, kwartaaluitgave van het Genootschap. Dit oktobernummer, nummer 158, is het laatste reguliere nummer dat verschijnt in de serie die begon met nummer 1 in februari 1979. Op verzoek van het bestuur van het Genootschap zal in december nog een speciaal dubbeldik nummer verschijnen waarin ook wordt teruggeblikt op de geschiedenis van het Genootschap en op de Engelandvaarders.

In het juli-nummer van dit jaar en ook in deze editie valt te lezen dat allerlei taken van het Genootschap zullen worden overgenomen door het Museum Engelandvaarders in Noordwijk. Het Museum geeft een aantal keer per jaar een digitale Nieuwsbrief uit. Het is de bedoeling dat deze Nieuwsbrief uitgebreider van opzet gaat worden, niet alleen maar korte nieuwtjes, maar ook wat uitgebreidere artikelen zoals die momenteel in de huidige Schakel verschijnen. Daartoe gaat er een nieuwe redactie gevormd worden en zal ook de titel ‘Nieuwsbrief’ gewijzigd gaan worden, zodat duidelijk wordt dat de Nieuwsbrief de opvolger van de huidige Schakel is.

Een ander verschil is dat de nieuwe “De Schakel, Nieuwsbrief van het Museum Engelandvaarders”, niet meer gedrukt zal worden maar in digitale vorm zal verschijnen en per e-mail verstuurd gaat worden, zoals dat nu al het geval is met de Nieuwsbrief van het museum. Het bestuur van het Museum Engelandvaarders realiseert zich echter dat niet iedereen digitaal-vaardig is en stelt zich voor om op verzoek van een abonnee een print te maken van de nieuwe digitale “De Schakel, Nieuwsbrief van het Museum Engelandvaarders”, en deze op te sturen aan degenen die daar behoefte aan hebben.

Indien iemand daarvoor in aanmerking wenst te komen, is het voldoende om zich met naam en adres op te geven bij de redactie van de Nieuwsbrief, voorlopig adres: Museum Engelandvaarders, Bosweg 15, 2202 NX Noordwijk, hetzij per e-mail naar info@museumengelandvaarders.nl

Het adressenbestand van De Schakel zal overgedragen worden aan het Museum Engelandvaarders met als enig doel om u de nieuwe “De Schakel, Nieuwsbrief van het Museum Engelandvaarders” toe te kunnen sturen en u eventueel in de toekomst te kunnen benaderen voor activiteiten van het Museum.

Mocht u echter geen prijs meer stellen op toezending van de nieuwe Schakel en ook niet meer in het adressenbestand van het Museum Engelandvaarders willen voorkomen, dan verzoeken wij u dit kenbaar te willen maken aan de redactie

(voorlopig adres: Museum Engelandvaarders, Bosweg 15, 2202 NX Noordwijk; of per mail naar info@museumengelandvaarders.nl . Er zal dan voor de verwijdering van uw gegevens gezorgd worden.

Charles H. Bartelings, Redacteur van De Schakel van het Genootschap Engelandvaarders tot 1 januari 2019. ch.h.bartelings@planet.nl

Sierk Plantinga, Redacteur van De Schakel, Nieuwsbrief van het Museum Engelandvaarders vanaf 1 januari 2019. sierk.plantinga@xs4all.nl

RECTIFICATIE

Tot mijn spijt heb ik in het vorige nummer van De Schakel een vervelende fout gemaakt. Ik schreef in mijn stukje over Langbroek en Piet de Springer dat deze op 31 december 1944 in Langbroek werd neergeschoten. Met een vermoeide blik van 'ik had het je toch goed verteld' wees Loek Caspers mij terecht -ze had dat ook al vele malen bij anderen gedaan. Piet de Springer is niet op 31 december 1944 neergeschoten en aan de gevolgen daarvan overleden, maar dat gebeurde op de dag vóór oudjaar, dus op 30 december 1944, een dag eerder.

Sierk Plantinga

NOMINATIES VOOR DE ENGELANDVAARDERS AWARD

Vorig jaar is in november voor het eerst de Engelandvaarders Award uitgereikt. Eddy Jonker ontving de prijs vanwege zijn bijzondere inspanningen voor de opzet van het Engelandvaarders Museum in Noordwijk. We roepen eenieder op om ideeën of suggesties te doen voor geschikte kandidaten die belangeloos zich hebben ingezet om de lessen van de donkere dagen van WOII in woord of daad gestalte te geven. Lessen die laten zien dat initiatief nemen, moedig zijn en doorzetten tot resultaten hebben geleid en zullen leiden.

De Award werd vorig jaar uitgereikt tijdens het Engelandvaarders Gala en dat zal dit jaar ook weer het geval zijn. Het doel van die avond is om fondsen te werven om zo veel mogelijk scholieren te laten kunnen laten zien wat er in de Tweede Wereldoorlog is gebeurd en hoe we daar van kunnen leren voor de toekomst. Vrijheid en Bevrijding kwamen niet vanzelf en zullen ook in de toekomst bevochten moeten worden. De fondsen worden gebruikt om scholen en scholieren financieel te ondersteunen voor een bezoek aan het Engelandvaarders Museum of aan Soldaat van Oranje - de Musical.

Wilt u graag ideeën of suggesties sturen naar Jaap Rosen Jacobson, Botsholsedijk 28, 3646AB Waverveen of jaaprosen@panta-holdings.nl

IN MEMORIAM MAARTEN HENDRIK RUTTEMAN (1922-2018)

Op 4 maart van dit jaar overleed in Hanover (Massachusetts, USA) Engelandvaarder Maarten Rutteman.

Hij werd geboren in Hengelo op 23 mei 1922 en was een tweelingbroer van Eduard Willem Rutteman. Samen zouden zij op 16 maart 1944 in Engeland arriveren. Hij groeide op in een liberaal gezin met nog twee broers. Allen waren lid geweest van de Nederlandse Unie van De Quay, Linthorst Homan en Eindhoven, een politieke beweging die met name gericht was tegen de N.S.B. Zijn vader was in Hengelo huisarts.

Na zijn lagere school in Hengelo te hebben doorlopen volgde Rutteman het gymnasium in die stad tot en met de 3e klas.

Hij stapte daarna over naar de HBS in Almelo waar hij in 1942 na zijn eindexamen het B-diploma verwierf. Hij zou zijn hele leven gemak hebben van zijn Latijn en Grieks dat hij op het gymnasium had geleerd: volgens zijn dochter las hij graag de klassieken in de oorspronkelijke taal.

Na zijn eindexamen verhuisde hij naar Den Haag waar hij een cursus Handelscorrespondentie bij het Instituut Schoevers volgde. Daar bleef hij tot mei 1943; ondertussen had hij nog wel even in februari en maart 1943 vastgezet in Vught als gijzelaar na de aanslag op generaal H.A. Seyffardt. Hij werd vrij gelaten omdat hij nog minderjarig was.

In mei 1943 keerde Maarten Rutteman terug naar Hengelo, terug naar zijn ouders, en ging werken bij de Nederlandse Spoorwegen om te ontkomen aan tewerkstelling in Duitsland. Maar op 17 juni 1943 werd in Hengelo het Arbeidsbureau door het verzet in brand gestoken om die Arbeitseinsatz te saboteren. Als represaille moesten alle jongemannen tussen 18 en 26 jaar uit Hengelo zich melden voor een verplichte tewerkstelling in Duitsland. Maarten Rutteman dook onder in Den Haag bij de familie waar hij eerder had gewoond. Toen het gevaar voorlopig geweken leek, keerde hij terug naar Hengelo en schreef zich in als leerling bij de M.T.S.

Zijn broer Eduard, Edu genoemd, die in juni 1943 zijn eindexamen diploma HBS-B gehaald had in Almelo, werd door hetzelfde Arbeitseinsatz-gevaar bedreigd. Die vertrok op 7 augustus 1943 met zijn vriend J.H.C. Gewin naar Brussel waar ze een adres hadden gekregen van een collega van de vader van Eduard. In Brussel ontmoetten zij Felix Verdoorn uit Lille. Die verwees hen naar de arts Mariage te Blandain bij Doornik aan de Belgisch-Franse grens. Het spoorwegpersoneel te Baisieux aan de grens zorgde vervolgens voor een veilige passage naar Frankrijk en Lille waar ze een week bij Felix Doorn thuis verbleven. Daarna vertrokken ze naar Parijs per trein waar ze een Nederlander ontmoetten die bij een boer Quaak werkte in Foissy-sur-Vanne. Omdat ze daar niet verder konden komen keerden ze terug naar Parijs. Toen Eduard bij een andere boer in die omgeving verbleef kreeg hij bericht van Verdoorn dat zijn broer Maarten ondertussen in Parijs was aangekomen. Die zag een mogelijkheid om naar Spanje te reizen en zo reisden vervolgens beide broers op 21 oktober vanuit Parijs naar het zuiden. Dominee Ten Kate uit Brussel had gezorgd voor deze route; in Parijs werden ze geholpen door Victor Swane die de beide broers met de organisatie van 'George', de Pool Andrzej Wyssogota-Zakrzewski naar het zuiden stuurde. Ze hadden papieren gekregen waarin vermeld werd dat ze als arbeiders gingen werken op een vliegveld in de buurt van Marseille.

Ze reisden samen met nog een aantal Nederlanders waaronder A.M. Joekes, C.J.M.W. Baars, H.I. Borel Rinkes en S.K. Wiersma. Via Avignon en Toulouse bereikten zij Lourdes. Daar werd de groep uitgebreid met een aantal Polen, Amerikanen, Engelsen en Fransen; de groep bestond vanaf dat moment uit 18 personen. Vanuit Porozac liepen ze naar Bagnères. Daar voegden zich twee gidsen bij hen en gingen ze op weg naar Spanje, waarbij even later nog een groep van 18 personen, meest Fransen, zich aansloot. Volgens één der Nederlanders werden de passeurs per persoon betaald en konden zij zo meer verdienen.

Wat volgde was een rampzalige tocht.

Maarten Rutteman heeft daar kort na de oorlog uitvoerig verslag van gedaan in een artikel in het boek 'Studenten onder de bezetting' en ook Sytze Wiersma zette zijn ervaringen over deze oversteek van de Pyreneeën op papier¹. Al in het dal in de aanloop naar de bergen begon het die avond van vertrek, 24 oktober 1943, te regenen.

¹ 'Studenten als Engelandvaarders. Per Aspera ad Astra', in: F.W. Blase, Studenten onder de bezetting, Amsterdam 1946, pp. 133-190. Sytze K. Wiersma, Escape from Nazi Tyranny, in: Nationaal Archief, archief Genootschap Engelandvaarders (2.19.127), inv nr 87.

Deze regen ging naarmate men hoger kwam eerst over in ijzel en vervolgens in sneeuw. Het pad was eigenlijk alleen begaanbaar in de zomer en de sneeuw zorgde er ook nog eens voor dat de passeurs meerdere keren de weg kwijt raakten. Na zo'n 24 uur in de sneeuw gelopen te hebben kwam men aan bij een aantal barakken van arbeiders die aan een dam werkten. De vermoeidheid sloeg meer en meer toe en de passeurs wisten hun 'klanten' alleen nog te motiveren met de mededeling dat ze nog maar een paar uur van Spanje verwijderd waren. Dat viel tegen. Midden in de nacht moesten ze weer verder en na een tijdje begon het weer te sneeuwen en ging die sneeuw over in een heuse sneeuwstorm. De groep van 36 personen raakte al snel uit elkaar en alleen de dichtstbijzijnde lopers waren nog in het zicht. Uiteindelijk besloot een groep van 18 personen te gaan schuilen en rusten in een oude schaapstal halverwege de helling van de te beklimmen berg; er was daar plaats voor ongeveer 12 personen en de groep van 8 Nederlanders bleef daar nog bij elkaar.

Het bergpad dat ze hadden gelopen was klaarblijkelijk tijdens de Spaanse Burgeroorlog gebruikt voor de smokkel van wapens en munitie, her en der lag er losse munitie. Wiersma wist met de inhoud van een aantal losse patronen een vuurtje te maken in een hut. Sommigen daalden een stukje af en keerden terug naar een eerdere berghut, anderen daalden verder af om in een bergdorpje hulp te zoeken. De gidsen hadden hen de richting gewezen waar ze naar toe moesten en waren vervolgens verdwenen. In de zware sneeuw was het ieder voor zich geworden. En de grote groep was verdeeld geraakt in kleinere groepjes. Wiersma en Borel Rinkes besloten het er op te wagen om getweeën verder de berg te bestijgen in de hoop dat daarachter Spanje zou liggen. De broers Rutteman overlegden nog met elkaar toen Wiersma en Borel Rinkes vertrokken maar besloten na een poosje tot het zelfde.

"Het sporen trekken was zo vermoeiend door de diepe sneeuw, die nu boven onze knieën reikte, dat we telkens elkaar moesten aflossen. Bovendien vroor het hard, de zon stond aan de andere kant van de berg, zodat we ons niet konden veroorloven langer dan enkele minuten te gaan zitten, en zo de kans te lopen in slaap te vallen en te bevriezen. Het kwam zo uit, dat de één net fut genoeg had om de ander te helpen, wanneer die van uitputting neerviel. (-) Het laatste half uur slaagden we er niet in meer dan vijf passen te doen zonder rust. Het woei ontzettend hard en vroor dat het kraakte. Eindelijk, al glijdend over onder sneeuw bedolven rotsblokken, bereikten we de laatste hoek van onze zig-zag lijn en plotseling, tussen de rotsblokken in stonden we in het volle zonlicht, dat over de witte Spaanse bergen ons als een uitbundig welkom toestroomde. Van de ijzige koude waren we ineens in de warmte gekomen. (-) De zonnestralen voerden wagonladingen energie aan en na enkele minuten voelden we ons als Popeye na een blik spinazie".

Wiersma maakt in zijn verslag nog melding van de verschijning van een Duits verkenningsvliegtuig dat na een tijdje weer in noordelijke richting vertrok. Dit toestel zal er niet vreemd aan geweest zijn dat ongeveer de helft van de totale groep later werd gearresteerd door Duitse grenswachten en naar een concentratiekamp werd overgebracht. Daar waren ook een aantal Nederlanders bij.

Ook Wiersma maakt melding van de sensatie van de verschijnende zon toen ze de top van de berg bereikt hadden: "It was high noon, and the sunlight was brilliant".

Na de lastige afdaling, lastig vanwege de grote hoogte die weer afgedaald moest worden naar de Spaanse vallei, lastig ook vanwege de grote vermoeidheid, lastig ook vanwege het kapotte schoeisel dat nauwelijks nog die naam waard was, bereikten de broers Rutteman een klein bergdorpje, geheel verlaten en ook in puin. Alleen troffen ze in de buurt een schaapherder met zijn schapen aan; deze bevestigde dat ze in Spanje waren. Het was nog 8 kilometer lopen naar Bielsa waar de Spaanse Guardia Civil hen opwachtte. Vandaar werden ze overgebracht naar de gevangenis van Barbastro. Wiersma, Borel Rinkes en een groep van ongeveer tien Fransen waren reeds gearriveerd, evenals nog iets eerder de RAF-vlieger en 3 Polen. Uiteindelijk hadden 18 personen van de oorspronkelijke groep van 36 Spanje weten te bereiken. Vier van de in totaal 8 Nederlanders werden in de buurt van het dorpje Fabian, zo'n 12 kilometer ten westen van St. Lary-Soulan gearresteerd, zij waren achtergebleven en teruggekeerd; ze werden overgebracht naar Buchenwald. Één van hen, H. Debets, overleefde het concentratiekamp Dora-Nordhausen- niet.

De rest van hun tocht naar Engeland is snel verteld: na de gevangenis te Barbestro (4 weken) volgden gevangenschappen te Zaragossa en Madrid en vervolgens het kamp Miranda de Ebro; daar kwamen de broers aan op 10 december 1943. Zij werden op de 29e van die maand weer vrijgelaten en keerden op oudjaar 1943 weer terug in Madrid. Op 31 januari 1944 vertrokken zij met een groot konvooi van ongeveer 90 Nederlanders via Portugal naar Gibraltar; vandaar per schip naar Engeland waar zij op 16 maart 1944 aankwamen.

Maarten kreeg een training als marconist en kwam bij de Prinses Irene Brigade terecht. Hij maakte de landing in Normandië mee van de Brigade en trok op naar België en Nederland. Na de demobilisatie keerde hij terug naar Nederland. Van 1946 tot 1952 werkte hij voor Shell in Peru, Columbia en Venezuela. Daarna emigreerde hij naar Canada waar hij met zijn Belgische vrouw trouwde: hij had haar tijdens een vakantie in Oostenrijk ontmoet. Na een aantal jaren verhuisde hij naar de Verenigde Staten, hij woonde meer dan 50 jaar in Hanover, Massachusetts, waar hij als technicus werk had in de papierwarenindustrie.

Aan Maarten Hendrik Rutteman werd bij KB van 6 juli 1944 het Kruis van Verdienste toegekend, evenals aan zijn broer Eduard.

Op 9 december 2017 overleed in zijn woonplaats Moreton (UK) Engelandvaarder Marinus den Heijer. Hij maakte deel uit van een groep van zeven jonge Scheveningse vissers die op zondag 16 maart 1941 met de gestolen Katwijkse garnalenvlet Anna (KW 96) de bewaakte haven van Scheveningen wist uit te varen en de Noord-zee over te steken.

Rinus den Heijer was toen 18 jaar; zijn andere makkers waren Leen Bruin (18), Jacob de Reus (19), Krijn Kleijn (17), Jacob Vrolijk (19), Hugo van Roon (19) en Henk Westerduin (17). Oorspronkelijk bestond de groep uit 10 personen, maar op het laatste moment zagen er drie van deze ontsnapping af. In een interview vele jaren later, uit ongeveer 2004, valt de irritatie daarover nog steeds bij Krijn Kleijn te horen.

Vanuit café Leen de Mos in de Keizerstraat in Scheveningen vertrok de groep die 16e maart 1941 rond een uur of tien 's-avonds naar de Tweede Haven waar de vlet afgemeerd lag naast een aantal kotters. De groep had het geluk dat het die avond zeer mistig was en ook erg donker vanwege de verplichte verduistering tegens Engelse vliegtuigen.

Heel zachtjes en kalm peddelden een paar bemanningsleden de vlet vooruit, soms ook langs andere schepen voortgetrokken. Het smalle stuk water tussen de Tweede Haven en de Voorhaven werd De Pijp genoemd. Die werd door personeel van de Duitse Marine bewaakt met twee schildwachten, meestal jongens van zo'n 16, 17 jaar. Uiterst langzaam wisten ze de vlet door de Pijp te manoeuvreren, steeds even stil liggend wanneer de Duitse wachten in de buurt kwamen. Die schildwachten viel de top van de mast die net iets boven de kade uitstak niet op.

Uiteindelijk bereikten ze de buitenhaven doch daar belandden zij op de basaltblokken van het Zuiderhavenhoofd. Het was weliswaar eb, het water stroomde de haven uit naar zee wat in hun voordeel was, maar er stond ook een noordenwind. De motor werd vervolgens aangezet en de vlet voer daarna de Noordzee op zonder dat er alarm geslagen werd door de Duitse schildwachten. De kerkklok van de Oude Kerk in de Keizerstraat sloeg op dat moment 12 (24) uur. Pas de volgende ochtend werd de diefstal van de garnalenvlet ontdekt en werd de vader van Leen Bruin die tevens schipper was van de Scheveningse reddingsboot gedwongen de zeven vluchters op zee terug te halen. Met de reddingboot voer hij de Noordzee op, welbewust precies in de tegengestelde richting van waar de groep met de vlet koerste. Hij keerde dan ook onverrichterzake terug.

Na de hele nacht en ook de volgende dag gevaren te hebben met ook nog een zeil bijgestoken, werd de vlet in de namiddag, zo rond 18.00 uur ontdekt door een Engels marineschip HMS Pythley dat onderdeel uitmaakte van de bewaking van een Engels konvooi. Dat konvooi voer op dat moment zo'n 10 mijl uit de Engelse kust ter hoogte van Great Yarmouth. Alleen Rinus den Heijer sprak een paar woorden Engels en wist zo duidelijk te maken dat ze ontsnapte Nederlanders waren. De zeven Engelandvaarders werden aan boord genomen, kregen warme thee en sigaretten en voeren met het konvooi mee naar het einddoel Edinburgh. Op het laatst kregen de zeven nog even hun vuurdoop want hun schip werd aangevallen door een Duitse onderzeeër. Met dieptebommen werd deze onschadelijk gemaakt.

In Edinburgh volgde een eerste verhoor door rechercheurs van Scotland Yard en daarna volgde hun transport naar Londen, naar de Patriotic School, voor verder verhoor. Alleen Henk Westerduin volgde de groep wat later omdat hij na aankomst in Schotland opgenomen werd in Rosyth, niet ver van Edinburgh.

Nadat ze 'goed' waren bevonden, werden ze uitgenodigd bij koningin Wilhelmina. Hoewel sommigen niet overdadig monarchistisch waren, maakte dit bezoek grote indruk. De allereerste vraag van de koningin betrof de toestand in Nederland, hoe ging het met de mensen daar, wist Krijn Klein zich later te herinneren.

Allen ontvingen later, in mei 1941, het Bronzen Kruis voor hun moedige tocht vanuit het bezette Scheveningen naar Engeland. Aan Marinus den Heijer werd ook nog het Mobilisatie-Oorlogskruis toegekend.

Allen werden ingedeeld bij de Koninklijke Marine waar de groep op verschillende schepen terecht kwam. Marinus den Heijer voer onder meer op de Hr.Ms. Jan van Galen en op de Hr.Ms. Jacob van Heemskerck. Sommigen maakten de slag in de Javazee mee, anderen de invasie op Sicilië en die van Normandië of de bezetting van Madagaskar en het verjagen van het Vichy-bewind aldaar in 1942. Allen overleefden de oorlog.

Marinus den Heijer trouwde ná de oorlog met de Engelse Muriel Heron en vestigde zich in het Verenigd Koninkrijk.

In 2005 werd er in Scheveningen een dubbel-cd ten doop gehouden met verhalen en documentatie over deze groep. Het eerste exemplaar werd door burgemeester Deetman uitgereikt aan de weduwe van Jacob Vrolijk. Door Arie Spaans sr werd toen als eerbetoon aan deze Engelandvaarders een toneelstuk geschreven over hun tocht; dit toneelstuk werd daadwerkelijk in 2007 door het Schevenings Toneel opgevoerd in het World Forum Theater. Eerder al was er in mei 1990 in Scheveningen een reünie gehouden waar allen aanwezig waren. Dat was de laatste keer dat Marinus den Heijer Scheveningen bezocht. Zijn gezondheid ging toen gestadig achteruit, maar wanneer Scheveningen bij hem in herinnering werd gebracht leefde hij op.

Sierk Plantinga

*Met dank aan Karel Kulk te Scheveningen voor het verschaffen van veel gegevens over de Engelandvaart van Marinus den Heijer en van deze groep.

VERSLAG VAN DE LAATSTE REÛNIE ENGELANDVAARDERS OP 29 AUGUSTUS 2018

Op woensdag 29 augustus 2018 vond de laatste Engelandvaarders-reünie plaats op landgoed De Zwaluwenberg te Hilversum, waar de Inspecteur Generaal der Krijgsmacht (IGK), tevens Inspecteur der Veteranen, en zijn staf gevestigd zijn.

Het aantal aanwezige Engelandvaarders was groter dan andere jaren; om precies te zijn waren er tien Engelandvaarders: behalve de bestuursleden Rudi Hemmes, Charles Bartelings, Bram Grisnigt en Jan Staal, waren dat Leo Hendriks, Marinus Zuidijk, Eddy Jonker, Ellis de Smedt-Brandon, Jaap Hinderink en Bernhard Uiling.

Het was de laatste reünie omdat het Genootschap Engelandvaarders – zoals u in de vorige Schakel hebt kunnen lezen – eind december van dit jaar zal worden opgeheven. Dat gegeven, dat het de laatste keer was, stemde sommige aanwezigen woensdag misschien een beetje weemoedig. Toch was het een geanimeerde bijeenkomst.

In zijn openingsspeech toonde de heer Hemmes, voorzitter van het Genootschap, zich dankbaar dat het Museum Engelandvaarders zich bereid heeft getoond de taken, het vaandel en de kas van het Genootschap over te nemen. Dit blad, De Schakel, zal worden samengevoegd met de Nieuwsbrief van het Engelandvaardersmuseum en ook de twee websites, die van het Genootschap en die van het Museum, zullen worden samengesmeed

De volgende spreker was Jaap Rosen Jacobson, voorzitter van het Museum Engelandvaarders te Noordwijk. Hij zei onder meer het een eer te vinden om de traditie van het Genootschap voort te zetten. Herdenkingen waarbij het Genootschap acte de présence geeft (zoals Dodenherdenking op 4 mei, herdenking van de geboorte- en sterfdatum van koningin Wilhelmina resp. op 31 augustus en 28 november etc) zullen vanaf volgend jaar ook door vertegenwoordigers van het museum worden bijgewoond. De medewerkers van het museum zullen hun uiterste best doen om de geschiedenis van de Engelandvaarders levend te houden en vooral jongeren blijvend voor deze geschiedenis te interesseren. Rosen Jacobson eindigde zijn toespraak toepasselijk met de zin: 'Vaarwel Genootschap, Leve de Engelandvaarders'. De toespraak van Jaap Rosen Jacobson is ook in deze Schakel opgenomen.

De derde en laatste spreker was de IGK, de luitenant-generaal Hans van Griensven. Hij heette alle gasten hartelijk welkom en las een brief voor van de minister van Defensie, mw. Ank Bijleveld, die hier in De Schakel is afgedrukt.

Na de gebruikelijke roll call, waarbij alle Engelandvaarders die het afgelopen jaar waren overleden werden genoemd, werd ter nagedachtenis aan hen een minuut stilte in acht genomen. Herdacht werden A.B. Citroen (Israel), B.T.W. van Hasselt (USA), N.J.H. van Hasselt (Amsterdam), H.G. Kahn (Israel), M.H. Rutteman (USA), M. Weisglas-Kaufmann (Den Haag), M. Zaaijer (USA), H. Zaaijer (Rijnsburg).

Hierna genoten alle aanwezigen van een gezellige en goed verzorgde Indische maaltijd.

Toen die genuttigd was verscheen de ere-gast: Hare Koninklijke Hoogheid prinses Beatrix. Voorzitter Hemmes verwees in zijn welkomsttoespraak naar een reünie van enkele jaren geleden, die ook als laatste was aangemerkt en waar de Prinses ook bij was geweest en zei: "Bij elke laatste reünie van ons nodigen wij U uit!"

De Prinses bleef ca 10 minuten in de grote zaal zitten en trok zich daarna terug in een kleinere zaal, waar zij zich ongeveer drie kwartier met de Engelandvaarders onderhield, net zoals haar grootmoeder koningin Wilhelmina dat tijdens de oorlogsjaren veelvuldig heeft gedaan.

Hierna volgde een foto-sessie voor de aanwezige pers en vervolgens vertrok de prinses en was de bijeenkomst afgelopen. Diverse Engelandvaarders stonden daarna nog de aanwezige journalisten van televisie en kranten te woord. Het was een waardige laatste Engelandvaarders-reünie, zoals altijd perfect georganiseerd door kapitein der Koninklijke Marechaussee Sarah Beauchamp, kleindochter van wijlen Engelandvaarder Jacob de Mos, in eendrachtige samenwerking met de staf van de Inspecteur-Generaal.

Agnes Dessing

Den Haag, 29 augustus 2018

Koninklijke Hoogheid,

Geachte Engelandvaarders,

Vandaag houdt u uw laatste reünie. Een reünie die jarenlang hier op de Zwaluwenberg heeft plaatsgevonden. Later dit jaar volgt ook het formele einde van het bijzondere Genootschap Engelandvaarders. Uw hoge leeftijd en het trieste feit dat er nog maar weinig Engelandvaarders onder ons zijn maken helaas dat het genootschap ophoudt te bestaan.

Wat echter blijft zijn de herinneringen aan een hele bijzondere groep van mensen. Mensen die weigerden een moorddadige dictatuur in Nederland te accepteren. Mensen die met gevaar voor eigen leven naar Geallieerd grondgebied zijn gevlucht om vandaaruit voor onze vrijheid, onze waarden én voor onze manier van samenleven te strijden.

De Nederlandse samenleving is u eeuwig dank verschuldigd en uw bijzondere inzet zal nooit vergeten worden. Het museum voor Engelandvaarders, het Nationaal Militair Museum in Overloon en de Oorlogsgravenstichting staan er voor garant dat uw belangrijke verhaal ook in de toekomst wordt verteld.

Uw verhalen laten ons zien dat vrijheid niet vanzelfsprekend is, maar dat we die moeten koesteren en zo nodig er voor moeten strijden. Dat is een boodschap die onze militairen inspiratie geeft. Ik wens u vandaag, mede namens de Commandant der Strijdkrachten admiraal Bauer, een hele fijne dag toe.

Ank Bijleveld-Schouten

**TOESPRAAK VAN JAAP ROSEN JACOBSON, VOORZITTER
VAN HET MUSEUM ENGELANDVAARDERS TE NOORDWIJK BIJ DE
LAATSTE REÛNIE VAN HET GENOOTSCHAP ENGELANDVAARDERS
OP 29 AUGUSTUS 2018**

Vaarwel Genootschap, leve de Engelandvaarders !

Geacht bestuur van het Genootschap Engelandvaarders, geachte reünisten, geachte aanwezigen.

Deze allerlaatste reünie markeert een bijzonder moment. Het is het einde van een tijdperk en ook het begin van een nieuwe periode. Ik zal vooral bij die nieuwe periode betrokken zijn.

Mijn naam is Jaap Rosen Jacobson, ik ben voorzitter van het Museum Engelandvaarders. Mijn vader was Engelandvaarder. Hij ging met zijn broer naar Engeland via België en Frankrijk waar ze werden opgepakt en op transport gesteld naar Duitsland. Het was een moeilijke beslissing maar uiteindelijk besloten ze uit de trein te springen. Daarbij raakten ze elkaar kwijt en troffen elkaar meer dan een jaar later in Londen. Zij hadden elkaar. Dat gold niet voor iedereen. Ik heb me verdiept in de geschiedenis van het Genootschap. Wat ik vooral wil zeggen is dit: het Genootschap was een fantastisch initiatief, het Genootschap heeft groots werk verricht, alle bestuursleden van het Genootschap verdienen lof evenals de vrijwilligers die meehielpen, het Genootschap verdient een warm applaus.

Ik wil u iets vertellen over het Museum Engelandvaarders. Want het Genootschap heeft gevraagd of wij de taken en de verantwoordelijkheden van het Genootschap willen overnemen. We hebben dat verzoek vanzelfsprekend aanvaard. Het is een eer voor ons om de illustere legacy van het Genootschap te vertegenwoordigen.

Ons museum is gevestigd in Noordwijk. In een bunker. Het is de zuidelijkste van de Atlantikwall bunkers in Noordwijk. Het is er niet zo groot maar we passen er netjes in. In ons museum kun je op een moderne manier zien en horen en voelen hoe het was om toen Nederland te verlaten om ons land te helpen bevrijden. Het museum is zo ingericht dat mensen van alle leeftijden en vooral ook jonge mensen in hun taal en beeld de vrijheid en de bevrijding leren begrijpen en niet vergeten. We moeten niet vergeten wat er toen is gebeurd en wat het herkrijgen van de vrijheid vereiste. Daarom voelen we ons de natuurlijke vaandeldrager van wat het Genootschap Engelandvaarders nalaat.

Ons museum heeft onlangs de 20.000 bezoeker ontvangen. Dat is sinds 4 september 2015 toen het museum door Zijne Majesteit de Koning werd geopend. Weet u, die 20.000ste bezoeker was een jonge vrouw die met haar moeder het museum kwam

bekijken. Dat is precies onze opzet. Jonge mensen. Zelfs scholieren. Bussen met scholieren.

Er zijn in het museum vele verhalen te zien en te horen van hoe je besluit om weg te gaan naar Engeland en welke gevaren er opdoken. Velen hebben het niet gehaald of zijn terug gekeerd. Sommigen gingen via de Noordzee, anderen via Spanje en Portugal of Zwitserland en ook was er een route via Zweden. In totaal zijn er zo'n 1800 mensen aangekomen in Engeland. Zij waren daar om bij te dragen aan de bevrijding. Enkelen kwamen nooit aan. We schatten hun aantal op enkele honderden. Er is een databank in het museum waarin van velen hun verhaal is terug te vinden. Er zijn heel veel persoonlijke verhalen. Ook over de mensen die het niet hebben gehaald en die de tocht naar de vrijheid met hun leven hebben betaald. Eigenlijk is de databank een interactief monument, zodanig opgezet dat je ermee kunt spelen om te vinden wat je zoekt. Er is de boot waarmee een groep naar Engeland is gegaan, althans een replica daarvan. Er is de stem van de toenmalige Koningin Wilhelmina die zo treffend de Engelandvaarders ontving. Geen van hen is die stem ooit vergeten, ook mijn vader niet. Je voelt in het museum hoe het was om die barre en moeizame reis te hebben gemaakt en daarna te strijden voor de bevrijding. Maar laten we ook nooit vergeten dat er velen waren die behulpzaam waren, zij die bekend staan als de helpers. Eigenlijk staat dat mooi beschreven in het boek dat geschreven is in opdracht van de Weidner Foundation onder de titel Gewone Helden, het boek dat gaat over de Dutch Paris Connection. Zonder deze helpers zou er geen sprake van Engelandvaarders zijn geweest. Ook deze mensen die grote risico's liepen kun je tegenkomen in het museum.

Het museum hanteert dezelfde definitie voor het begrip Engelandvaarder als het Genootschap. En het museum wil oog hebben voor de mensen die net buiten die definitie vallen maar nauw zijn verwant aan de Engelandvaarders. Qua datum van vertrek of datum van aankomst. Of anderszins. We zoeken naar een manier om dat te doen.

We hebben diverse praktische dingen afgesproken met het Bestuur van het Genootschap. We gaan de tijdschriften samenvoegen. Het nieuwe blad zal ook De Schakel heten naar de mooie beeldspraak van 'Koningin' Wilhelmina: "Gij zijt de schakel ...". We gaan een nieuwe website maken die ook het erfdeel van het Genootschap zal herbergen. We zullen de belangrijke gedenkmomenten eerbiedigen zoals 4 mei in Amsterdam, en bij het monument voor omgekomenen bij het Engelandspiel in Den Haag. En natuurlijk niet te vergeten de verjaardag en de sterfdag van 'Koningin' Wilhelmina in Den Haag en Delft. De sterfdag van prins Bernard in Delft. En vooral, we zullen iedereen die ooit lid was van het Genootschap dierbaar koesteren. We zullen het vaandel van het Genootschap hooghouden.

Vaarwel Genootschap, leve de Engelandvaarders !

Maarten Eliasar, zoon van André Eliasar, trof het hieronder staande liedje aan in de paperassen van zijn vader die dankzij de hulp van Jean Weidner eind juli 1943 vanuit Frankrijk naar Zwitserland kon uitwijken. Zie daarover verder in De Schakel nummer 100 van januari 2004. Het liedje werd ten gehore gebracht in het kamp Les Verrières in de Zwitserse Jura.

*"A Day of a Bureau" =
een werkkampboutade.*

Woorden van André Eliasar. Melodie 'I know why and so do you' (Glenn Miller).

Vertolkers: André Eliasar en Marcel Kattenburg.

Begeleiding: Ronnie Potsdammer.
Inleiding: Marcel Kattenburg.

*"Dames en Heeren Gasten, Kampleiding
en Kampgenoten,*

Er was eens een werkkamp. In dat werkkamp was een kampbureau. In dat kampbureau werkten o.a. twee geïnterneerden. Verzoeken, vermaningen, bedreigingen, ja zelfs wel eens met de dood, om toch vooral vragen kort en duidelijk te formuleren en toch vooral niet buiten de vastgestelde bureau-uren te komen, bleven zonder resultaat.

Hiervan was het gevolg, dat gedurende de acht maanden, dat dit kamp bestaat, de bureau-ordonnansen acht jaar ouder werden.

Om het gevaar van een voortijdige dood te ontgaan, probeeren zij het ditmaal eens met een liedje om de kampgenooten te doen begrijpen, waarom er wel eens wordt gesnauwd en waarom er wel eens kortaangebonden wordt geantwoord.

Here goes:

-André:
Waarom is er geen sneeuw in Januari
Waarom steeds maar kummelkaas
Waarom mag 'k niet telefoneren
De schrijfmachine probeeren
Waarom eten we nooit eens haas ?

-Marcel:
Waarom kijken de binken in Genève
Altijd zo ontzettend vies
Als ik met verlof kom
Ben goddome geen tijdbom
Bah, die kerels zijn me te mies.

-Refrein samen:
O wat een fijn bureau
O wat een prima bestaan
Zeg Marcel waarom brul je zoo
'k Ben niet doof, ik kan je heel best verstaan.

-André:
Waar is het bureau van Paul Veerman
Waarom is ze pas zeventien jaar
Waarom mag de cantine
Niet eens wat verdienen
Verdomme, m'n pasje nog niet klaar.

-Marcel:
Waarom mag ik nou niet naar het dorp
Waarom is de pap weer zo dik
Mag ik nog wat vragen
TELEFOON
Waar blijven die tien dagen
Kerel donder op en stik

-André:
Zeg Marcel, wat is dat voor gedonder
Onze barak die heeft geen hout
Ja hier is het lekker warm
Jullie stoken ons arm
Maar in de barakken is het koud

-Refrein (zie boven)

-Marcel:
Jawohl, kleine Frau, hier Arbeitslager
Nein, kleine Frau, er ist nich da
Sicher es tut mir Leid
Lijkt me een aardige meid
Ach so, Sie sind die Mama.

-André:
Waarom is er geen plaats in de leeszaal
Marcel, ik ben mijn handdoek kwijt
Mogen we gaan skieen
Direct of pas na drieën
En weet je soms de juiste tijd.

-Marcel:
Waarom geen papier op de latrine
Waarom emmers voor de barak
Waarom op vrijdag koeken
Waar blijven m'n onderbroeken
En wanneer krijg ik een slaapzak.

-Refrein (zie boven)

-André:
Wie is toch die man met die laarzen
En die prachtig groene broek
En die ander die staat te brullen
Geeft acht en kop dicht knullen
En mogen hier ook dames op bezoek.

-Marcel:
André mag ik een paar veters hebben
Zeg, is Sanden op kantoor
Is de baas ook nog te spreken
Ik zoek 'em al twee weken
Of is ie er nog steeds vandoor.

-André:
Dat is nu een klein resumeetje
Van de vragen die je hoort
Als je je op kantoor kwelt
De bonnen of de sold telt
Zo worden onze zenuwen gestoord.

-Refrein (zie boven)

-Marcel:
Daarom als je wat wilt vragen
Weet dan goed waarom het gaat
Kom op de juiste uren
Laat het niet lang duren
We danken jullie bij voorbaat.

In het archief van het Genootschap Engelandvaarders troffen wij een brief aan, gedateerd 20 augustus 1946 en opgesteld door Willem Anthonie (Wim) Klaver, geboren 29-8-1918:

Kort overzicht van mijn reis naar Engeland en verder verloop:

Mijn reis naar Engeland begon in de strafgevangenis van Groningen. Door verraad was ik daar ingekomen, en, daar de Gestapo kogels uit mijn pistool in verschillende doode personen vond, werd ik gemarteld en ter dood veroordeeld. Een en ander zou op 5 januari 1942 plaatsvinden, maar dankzij de hulp van mijn vrienden van de ondergrondse ontsnapte ik ca 9 uren voor deze ceremonie om 10.30 's avonds 4 januari 1942.

Na enigszins aangesterkt te zijn na mijn oordeel, ontvluchtte ik Nederland op last van mijn ondergrondse superieuren en ging met Lt.Col. Somer, Lt Streef en de Fam. Hertzberger via Oom Job en Tante Betty naar Zwitserland.

Generaal van Tricht oordeelde dat het veiliger was dat ik daar voorloopig bleef, en, afgezien van mijn persoonlijke pogingen naar Frankrijk en Italië, die teveel op vrije kost en inwoning in staatsgebouwen en kampen uitdraaide (mijn totale score is 10 gevangnissen en 3 kampen), moest ik maar afwachten.

Eindelijk was Zuid-Frankrijk bezet en kreeg ik de kans met een groep, waaronder mijn beste vriend Kraan (het wandelende voorbeeld en moraal van veel Engelandvaarders) via Andorra-Barcelona-Madrid in Gibraltar te komen en als 2e stuurman op een Engelsche boot te monstereen.

In Engeland aangekomen landde ik, na bij de Koopvaardij als stuurman en bij het B.B. als 2e Lt geweest te zijn, na afloop van de oorlog bij de R.A.S.C. *

Op het oogenblik ben ik, na een jaar practisch werk in diverse Engelsche units als Trainings officier en Compagnie Commandant, in Aldershot om een "refreshing" cursus te volgen.

Aldershot, 20 augustus 1946

Lt. W.A. Klaver, R.N.A. G.166

Van W.A. Klaver bestaat een persoonskaart (systeemkaart van verzetsbetrokkenen) in het archief van het Oorlogs- en Verzetsmuseum Groningen (OVCG). Daaruit blijkt dat Klaver lid was van het gewapend verzet in het noorden des lands (KP1 – Knokploegen) en valt te lezen waaruit zijn verzetswerk bestond. In november 1941 voerde hij een liquidatie uit. Later was hij betrokken bij een andere liquidatie, die echter mislukte. Door verraad belandde hij in het Huis van Bewaring in Groningen, werd inderdaad net op tijd bevrijd en vertrok naar Engeland in maart 1942.

Over zijn Engelandvaart hebben we een heel andere bron tot onze beschikking: de oorlogsdagboeken van Klavers reisgenoot Majoor d. J.M. Somer, hoofd Bureau Inlichtingen te Londen, getiteld *Man in oorlog*. Somer introduceert verzetsman Klaver als volgt:

'Wim Klaver, alias Chris, ter dood veroordeeld en door vrienden uit de gevangenis in Groningen gehaald, stuurman van de KNSM en sergeant van de motordienst.'**

De Van Nifteriklijn was een escaperoute naar Zwitserland, georganiseerd door het echtpaar Job en Betty van Nifterik. Hun huis in het Brabantse Putte lag praktisch op de grens met België. Schildwachten patrouilleerden voor de deur van de Van Nifteriks, maar als de wacht werd gewisseld of men ging eten, was het vrij makkelijk om de weg – die tevens de grens vormde – over te steken en via een omweg naar het huis van de overbuurman te lopen.

Toen Klaver, Somer en de andere leden van het reisgezelschap de oversteek maakten in maart 1942, waren de Duitsers bezig een prikkeldraadversperring aan te brengen. Niettemin lukte het allen om veilig en ongezien het huis van de overbuurman te bereiken. Job en zijn vrouw Betty, die Belgische van geboorte was, hadden gezorgd voor Belgische papieren en vertrouwde contactadressen, waar een passeur klaar zou staan om de mensen naar het volgende adres te helpen.. Het eerste contactadres was dat van de familie van Dulken in Antwerpen.

Zo zette ook Wim alias Chris Klaver zijn eerste schreden op weg naar het vrije Engeland.

Agnes Dessing en Bram Grisnigt

* Royal Army Service Corps

** *Man in oorlog: de dagboeken van majoor dr. J.M. Somer, hoofd Bureau Inlichtingen te Londen, 13 maart 1942 - 22 september 1943. Baarn, 1981, p.8-9*

Stichting Genootschap Engelandvaarders

Overleden:

M. den Heijer, Moreton, UK

M.H. Rutteman, Hanover Ill, USA

H.G. Kahn, Caesarea, Israel

Adreswijziging:

Stichting 1940-1945, Nienoord 13, 1112 XC Diemen

Adreswijzigingen en correcties gaarne aan:

G.J. Staal

Oranje Nassaulaan 52

3708 GE Zeist

Telefoon: 030 - 692 27 92

E-mail: staalgj@gmail.com

Onze activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door het
V-fonds met middelen uit de BankGiro Loterij en Lotto.
Deelname aan deze loterijen wordt daarom van harte aanbevolen.

www.engelandvaarders1940-1945.nl